

NEMZETBIZTONSÁG VS. JOGBIZTONSÁG - HOGYAN SÉRÜLHETNEK ROMÁNIÁBAN AZ ALAP- VETŐ EMBERI JOGOK A NEMZETBIZTONSÁG FENNTARTÁSÁRA VALÓ HIVATKOZÁSSAL

1. Bevezetés

A nemzetbiztonságról szóló 1991. évi 51. törvény² (továbbiakban 1991/51. sz. tv.) 1. cikke szerint nemzetbiztonság alatt azt *a törvényes, kiegyensúlyozott és stabil társadalmi, gazdasági és politikai állapotot értjük, amely előfeltétele a szuverén, egységes, független és oszthatatlan román nemzetállam létének és fejlődésének, továbbá a jogrend fenntartásának, illetve az alapvető állampolgári jogok, szabadságjogok és kötelezettségek zavartalan gyakorlásának, az Alkotmány által lefektetett elvek és szabályok értelmében*³.

A román alkotmány 53. cikkének (1) bekezdése értelmében a nemzetbiztonság⁴ védelmére hivatkozva egyes jogok vagy szabadságok gyakorlása korlátozható. Ugyanakkor viszont ezt csak törvény írhatja elő,⁵ a korlátozásnak meg kell felelnie a szükségesség-arányosság követelményének, továbbá nem lehet diszkriminatív

¹Bartis Előd, Megbízott oktató - Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Jog szak.

²1991. évi 51. törvény Romániai nemzetbiztonságáról.

³ Az 1991/51 tv. jelen tanulmányban idézett rendelkezései saját fordítások.

⁴ Alkotmány 2003-ban történő módosításával az addig használatos „siguranța națională” kifejezést a „securitate națională” kifejezésre cserélte a jogalkotó. A két kifejezés között nincs lényegi különbség. Vö. Atanasiu, Mirela: Conceptul de „securitate” în legislația internă și internațională. In: *Impact Strategic*, nr. 3/2008, 72-78, 72.

⁵ Románia Alkotmánya 53. cikk (1) bek. és 115. cikk (6) bek. Lásd: Deleanu, Ion: *Instituții și proceduri constituționale*. București: Editura Servo-Sat. 2003, 147, és az AB 2020. május. 6-ai sajtóközleményét, amelyben megállapította a 2020. évi. 34. sz. sürgősségi kormányrendelet kapcsán, hogy alapvető emberi jogok és szabadságok korlátozása csak a Parlament által elfogadott törvénnyel lehetséges. Letöltés helye: http://www.ccr.ro/download/comunicate_de_presa/Comunicat-de-presa-6-mai-2020.pdf, Letöltés ideje: 2020. május 16.

és nem érintheti az érintett jog vagy szabadság lényegét.⁶

A nemzetbiztonsági okokból történő lehallgatások, és az így megszerzett bizonyítékok büntetőeljárásban való felhasználhatóságának kérdése Romániában az utóbbi évek egyik legvitatottabb kérdése lett, ugyanis sok korrupció, pénzmosás vagy hivatali visszaélés vádja miatt indult büntetőeljárásban olyan bizonyítékok szerepeltek az iratcsomókban, amelyeket a Román Hírszerző Szolgálat (*Serviciul Român de Informații – a továbbiakban SRI*) szerzett be nemzetbiztonsági lehallgatások során, továbbítva azt az illetékes vádhatóságnak, amely legtöbbször a Korrupcióellenes Igazgatóság (*Directia Națională Anticorupție – a továbbiakban DNA*) volt.⁷

Ezt az eljárást több szempontból is kifogásolták a vádlottak és védőügyvédjeik a büntetőeljárás során, hivatkozva egyrészt arra, hogy a bizonyítékok beszerzése az eljáró ügyészség feladata, így azok nem használhatják fel a SRI által a nemzetbiztonsági lehallgatások során gyűjtött információkat. Másrészt sérelmezték azt is, hogy a SRI túllépi hatáskörét azzal, hogy olyan bűncselekmények gyanújával esetén kér nemzetbiztonsági lehallgatást, amelyek alap-

⁶Románia Alkotmánya 53. cikk (2) bek. Románia Alkotmányának fordításánál a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem gondozásában megjelent fordítást használtam. Letöltés helye: lex.sapientia.ro, letöltés ideje: 2020. május 16.

⁷Magyarországon ez a probléma nem képezi mélyebb vita tárgyát, mert a Büntetőeljárás Törvénykönyv (úgy a hatályos, mint az 1998-as) külön rendelkezik a nem büntetőcélból folytatott titkos információgyűjtés eredményének felhasználásáról. A hatályos magyar Be. 260. §-a úgy rendelkezik, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény rendelkezései alapján végzett információgyűjtés eredménye a büntetőeljárásban akkor használható fel, ha olyan bűncselekmény bizonyítására kívánják felhasználni, amely miatt e törvény szerint bírói engedélyhez kötött leplezett eszközök alkalmazásának helye lehet, és a büntetőeljárásban felhasználni kívánt adat megszerzését követően a nemzetbiztonsági szolgálat (vagy a rendőrség terrorizmust elhárító szerve) a felhasználni kívánt adat megszerzését követő harminc napon belül kezdeményezte a büntetőeljárás megindítását (feljelentési kötelezettség). A feljelentési kötelezettség bizonyos esetekben egy év. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény rendelkezései alapján végzett titkos információgyűjtés eredménye azonban kizárólag az engedélyben megjelölt személy által elkövetett bűncselekmény bizonyítására használható fel, kivéve, ha az engedély nem jelölte meg az érintett személyt. Utóbbi esetben a bizonyítékok bárki ellen felhasználhatók. Lásd még: Kenese Attila: *A titkos információgyűjtés és adatszerzés alkalmazása és eredményének felhasználása során felmerülő jogértelmezési kérdések a bírósági gyakorlat tükrében*. Jogi Fórum Publikáció. 2013. 20.

vetően nem minősülnek nemzetbiztonsági kockázatnak (tipikusan ilyenek a korrupciós bűncselekmények, valamint a pénzmosás).

Körvonalazódni látszik, hogy a SRI-vel szemben csak az Alkotmánybíróság (*Curtea Constituțională a României – a továbbiakban AB*) jelentheti a tényleges ellensúlyt, ugyanis noha létezik egy, az SRI működését ellenőrző állandó parlamenti bizottság⁸, azonban ez legfeljebb törvényjavaslatok által tudja annak tevékenységét befolyásolni. Habár találunk ilyen javaslatokat a bizottság éves jelentéseiben, úgy tűnik nincs meg a kellő akarat a Parlament részéről érdemi módosításokra. Ezzel szemben viszont az AB – a bizottsághoz képest sokkal gyorsabban eljárva – alkotmányellenesnek nyilváníthat olyan rendelkezéseket, amelyek az Alkotmány által garantált alapvető emberi jogokat sértik.

A tanulmányomban mindenekelőtt a nemzetbiztonság és jogbiztonság fogalmát vizsgálom meg a hatályos jogszabályok és AB határozatok tükrében, illetve vázlatosan ismertetem a nemzetbiztonsági lehallgatás engedélyeztetésének menetét is. Ezt követően egy konkrét ügy kapcsán, a Horváth Anna és Fodor Zsolt elleni büntetőper példáján bemutatom, hogy miként sérülhetnek az alapvető emberi jogok a nemzetbiztonságra alapozott lehallgatások által.

⁸ A bizottság megnevezése románul: *Comisia comună permanentă a Camerei Deputaților și Senatului pentru exercitarea controlului parlamentar asupra activității SRI*. A SRI működését ellenőrző közös bizottságot a Parlament az 1993. évi 30. sz. határozatával hozta létre (amit azóta többször módosítottak, legutóbbi változata a Hivatalos Közlöny 168/22.02.2018. számában lett kihirdetve). 9 tagja van, akiket a Képviselőház és a Szenátus közös gyűlésen jelöl ki, mindkét ház állandó bizottságának javaslatára. A bizottság tevékenysége során többek között jelentéseket, írásos értesítéseket és magyarázatokat, dokumentumokat, adatokat és információkat kérhet a SRI-től, kihallgathat bizonyos személyeket a vizsgált problémák kapcsán. A védelmi, közbiztonsági vagy nemzetbiztonsági parlamenti bizottságok kérésére megvizsgálja azon állampolgárok panaszait, akik úgy érzik, hogy a SRI megsértette jogaikat és szabadságukat. Véleményezi a SRI költségvetését és ellenőrzi a költségvetésben előírt összegek megfelelő felhasználását. Törvényjavaslatokat tehet a nemzetbiztonságot érintő kérdésekben. Saját tevékenységéről éves jelentést készít a Parlamentnek. A bizottság feladatainak részletes felsorolásáért lásd. a Parlament 1993. évi 30. sz. határozatának 4. és 5. cikkét. A Parlament és a SRI közötti viszonyról lásd: Buda, Daniel-Gal, Dacian Grațian: *Raporturile Parlamentului cu serviciile de informații*. In: *Revista Transilvană de Științe Administrative*, nr. 2/2005, 5–18, 6–10.

2. Nemzetbiztonság, és jobbiztonság: fogalmi elhatárolás

A nemzetbiztonság tulajdonképpen egy egyensúlyi állapot, politikai érték, amely a politikai berendezkedést oltalmazza és védi a demokratikus intézményeket, „a demokratikus hatalom teljesítménye, társadalmi összefogás eredménye”.⁹

1991/51. sz. tv. miután meghatározza a nemzetbiztonság fogalmát, a 2. cikkben tételesen felsorolja a *nemzetbiztonságot veszélyeztető fenyegetéseket*. A törvény idesorolja a román állam attribútumainak (szuverenitásának, egységének, függetlenségének és oszthatatlanságának) aláadását vagy gyengítését (a. pont); az ország ellen irányuló közvetlen vagy közvetett háborús propagandát, idegen katonai megszállás elősegítését (b. pont); hazaárulást (c. pont); fegyveres akciókat vagy egyéb erőszakos cselekedeteket, amelyek célja az államhatalom gyengítése (d. pont); kémkedést, államtitkok kiszivároztatását (e. pont); valamint olyan intézkedéseket, amelyek célja az állam demokratikus intézményeinek aláítása, szabotálása vagy erőszakos felszámolása, továbbá *amelyek súlyosan sértik a román állampolgárok alapvető jogait és szabadságait*, vagy befolyásolhatják az ország védelmi képességét és *más hasonló érdekeit*, valamint a társadalmi-gazdasági élet vagy a nemzetvédelem megfelelő működéséhez szükséges eszközök megsemmisítését, megrongálását vagy használhatatlanná tételét (f. pont).

Ezeken a rendelkezéseken kívül utalást találunk a nemzetbiztonságra pl. a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács határozataiban¹⁰, vala-

⁹Finszter Géza: Állambiztonság – nemzetbiztonság. In: *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. évfolyam (2019) 3. szám 98–117, 102-103.

¹⁰2005-től kezdődően a korrupció, mint nemzetbiztonsági tényező jelenik meg egyes jelentésekben. Lásd, Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 2005. évi jelentése, 5-7, letöltés helye: csat.presidency.ro, letöltés ideje: 2020. március 30. A *Legfelsőbb Honvédelmi Tanács* önálló közigazgatási hatóság, amely „ *megszervezi és egybehangolja az ország védelmével, a nemzetbiztonsággal, a nemzetközi biztonság fenntartásával, a katonai szövetségeken belüli védelemmel, valamint a béke fenntartásával vagy visszaállításával kapcsolatos kezdeményezésekben való részvétellel összefüggő tevékenységeket*” (Románia alkotmánya, 119. cikk). Az elnöki funkciót Románia Elnöke tölti be, tevékenységét a Parlament ellenőrzi. Évente jelentést tesz a Parlamentnek, amelyek lényegében ajánlások, nem jogszabályok (2002. évi 415. tv. a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács szervezetéről és működéséről, kihirdetve, 2. cikk).

mint az AB döntéseiben is. Az AB joggyakorlatában rámutatott arra, hogy a nemzetbiztonság nem csak az ország katonai biztonságát jelenti, hanem annak társadalmi és gazdasági összetevői is vannak, amelyek szintén kihatnak az ország stabilitására.¹¹ Például a 2008-as gazdasági világválság kapcsán megjegyezte, hogy ez megfelelő intézkedések nélkül képes lett volna a gazdaság egyensúlyának felborítására és implicit módon fenyegetni a nemzetbiztonságot.¹²

A jogbiztonság alatt elsősorban a jogalkotó azon kötelezettségét értjük, mely alapján biztosítania kell, hogy a jog egésze, az egyes jogterületek, valamint a jogszabályok külön-külön is *világosak, pontosak és kiszámíthatók* legyenek a norma címzettjei számára. Egy jogszabály ahhoz, hogy jogi kötőerővel rendelkezzen, a címzettek számára *megfelelően hozzáférhető* kell legyen, ami magában foglalja a kihirdetést és a *közérthetőséget* is¹³. Ezen követelmények végső célja, hogy a norma címzettjei alkalmazkodni tudjanak az előírásokhoz, valamint döntéseiket a jog előírásaihoz igazítsák. A jogbiztonság elve magában foglalja a *stabilitás* követelményét is, melynek értelmében kerülni kell a jogszabályok gyakori módosítását, ugyanakkor ez nem jelent megváltoztathatlanságot. Emellett az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatónak kell lenniük, ezért kiemelten fontos, hogy a jogalkotás során az eljárási garanciák is be legyenek tartva.¹⁴

A nemzetbiztonság és a jogbiztonság kapcsolatának elemzésekor az AB 2018/91. sz. határozata¹⁵ bír kiemelt jelentőséggel. Miként azt már említettem, a 1991/51. sz. tv. 3. cikk f) pontja nemzetbiztonsági

¹¹ Az AB 2010. június 25-ei 872. sz. határozata.

¹² Az AB 2009. november 4-ei 1414. sz. határozata.

¹³ Lásd *Weber és Saravia v. Németország ügy*, az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2006. június 29-ei ítélete; *Sissanis v. Románia ügy*, az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2007. január 25-ei ítélete, 66. pont; *Dragotoniú, Militaru-Pidhorni v. Románia ügy*, az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2007. május 24-ei ítélete, 34. pont.

¹⁴ Vö. Varga Ádám: Igazságosság kontra Igazságosság? Gondolatok a jogbiztonság, az igazságosság és a tisztességes eljárás kapcsolatáról. In: *Iustum Aequum Salutare*, XI. évf. 23. sz. 2015., 131-139., Predescu, Ion- Marieta Safta: *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept, repere jurisprudențiale*. In: *Buletinul Curții Constituționale*, 2009. évf. 1. szám, letöltés helye: www.ccr.ro, letöltés ideje: 2020. március 23.

¹⁵ Az AB 2018. április 4-ei 91. sz. határozata.

fenyegetésnek minősítette *a román állampolgárok alapvető jogainak súlyos megsértését* is. Ezt az AB alkotmányellenesnek nyilvánította, annak okán, hogy a megfogalmazás túl tág és nem teljesíti a törvény kiszámíthatóságának követelményét, ami a jogbiztonság alapvető eleme.

Az AB ebben a határozatban először is megállapította, hogy az 1991/51. sz. törvénynek és a Büntetőeljárás Törvénykönyvnek (a továbbiakban: Be.)¹⁶ alapvetően más a célja: míg előbbi a nemzetbiztonsági fenyegetések felderítését és elhárítását szabályozza, addig az utóbbi azoknak a személyeknek a felelősségre vonását irányozza elő, akik bűncselekményt követtek el. Az előbb említett céloknek kell vezérelniük az adatgyűjtésre vonatkozó, alapvető jogok korlátozásával járó tevékenységeket (lehallgatásokat ugyanis az ügyészségek is végezhetnek), amelyeket ezen törvények előírásaira hivatkozva engedélyeznek. Mivel nem minden nemzetbiztonsági fenyegetés minősül egyben bűncselekménynek is, ezért fontos a SRI és az ügyészségek hatáskörének pontos meghatározása, illetve elhatárolása.¹⁷

Az AB kifejtette, hogy az alapvető emberi jogok korlátozása olyan, a személy magánszférájába behatoló eljárásokkal, mint a lehallgatások, csak az Alkotmány 53. cikkének és az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikkének (2) bek.¹⁸ tiszteletben tartásával valósulhat meg. Ennek első követelménye a törvényesség elve, ami nem csupán formális törvényi előírást jelent, hanem bizonyos minőségi követelményeknek is eleget kell tenni: legyen elérhető és kiszámítható az állampolgárok számára.

Az 1991/51. sz. tv. 3 cikk. f) pontjának megfogalmazása – *„a román állampolgárok alapvető jogainak súlyos megsértése”* – nem tesz eleget ezen minőségi követelményeknek (világos, pontos és kiszámítható), mivel a kérdéses rendelkezés gyakorlatilag bármilyen bűncselekmény által megvalósulhat, sőt annak sincs jelentősége,

¹⁶ A Büntetőeljárás Törvénykönyvről szóló 2010. évi 135. törvény.

¹⁷ Az AB 2018. április 4-ei 91. sz. határozata, 55 – 56. pont.

¹⁸ Lásd. *Rotariu v. Románia* ügy, az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2000. május 4-ei ítélete, 52. pont.

hogy milyen súlyos bűncselekményről van szó.¹⁹ A határozat 82. pontjában megállapította az AB, hogy a személy és a vagyon elleni bűncselekmények, vagy a korrupciós bűncselekmények, bár súlyosan sértik az állampolgárok alapvető jogait, mégsem tekinthetők nemzetbiztonsági kockázatnak, mivel ezt sem a cselekmény súlyossága, sem a sértett személy minősége nem indokolja. Más szóval, ezek a bűncselekmények önmagukban nem képesek közvetlenül befolyásolni az állam normális működését.

Mindezek fényében az AB megállapította, hogy az 1991/51. sz. tv. 3. cikk. f) pontja alapján kért nemzetbiztonsági lehallgatások alkotmányellenesek, mivel azt gyakorlatilag olyan bűncselekmények gyanúja esetén is lehet engedélyezni, amelyek nem feltétlenül jelentenek nemzetbiztonsági kockázatot. Mindezek alapján fennáll annak a veszélye, hogy a titkosszolgálatok tulajdonképpen nyomozói funkciót töltenek be, ugyanis kötelesek az így megszerzett bűncselekményekre utaló bizonyítékokat az illetékes ügyészségnek átadni.²⁰

Az AB szintén a törvény kiszámíthatatlanságára hivatkozva nyilvánította alkotmányellenesnek az 1991/51. sz. tv. 3. cikk f) pontjának „*vagy más hasonló érdekeit*” fordulatát is.²¹

3. A nemzetbiztonsági lehallgatások

A SRI által történő információgyűjtés jogalapját a 1991/51. sz. tv. adja. E törvény 12. cikkének f) pontja kimondja, hogy a nemzetbiztonsági szerveknek tevékenységük végzése során joguk van „*a törvény előírásainak tiszteletben tartásával olyan sajátos információszerzési tevékenységeket folytatni, amelyek az alapvető emberi jogok korlátozásával járnak*”.

Ilyen sajátos információszerzési tevékenységnek minősül többek között az elektronikus kommunikáció lehallgatása és rögzítése; az

¹⁹ Az AB 2018. április 4-ei 91. sz. határozata, 70 – 72. pont.

²⁰ Az AB 2018. április 4-ei 91. sz. határozata, 84. pont.

²¹ Az AB 2018. december 6-ai 802. sz. határozata.

információk, dokumentumok, okiratok keresése zárt helyeken, vagy ami tárgyak felnyitásával jár; egy tárgy vagy dokumentum lefoglalása és visszahelyezése, megvizsgálása, a benne lévő információk kinyerése, és az így megszerzett információk másolása vagy kivonat készítése róluk; eszközök behelyezése bizonyos helyekre, azok karbantartása és eltávolítása; fényképezés/kamera által vagy személyesen történő megfigyelés közterületen vagy bármilyen eszköz általi magánterületen való megfigyelés; helyadatok megszerzése és követése; postai küldemények ellenőrzése és másolása; pénzügyi tranzakciók ellenőrzése.²² Ugyanezen törvény 8. cikke megállapítja, hogy az ország területén a SRI jogosult a nemzetbiztonságot érintő információgyűjtésre.²³

Ezeket a sajátos információszerzési tevékenységeket csak akkor lehet lefolytatni, ha: a) nincs más, vagy csak korlátozott lehetőségek állnak rendelkezésre a vonatkozó információk beszerzésére; b) az eset körülményei alapján ezek szükségesek és arányosak; c) a törvényben előírt engedélyt megszerezték.²⁴ Ugyanakkor az 1991/51. sz. tv. 4. cikk (2) bek. kifejezetten megtiltja a nemzetbiztonsági szerveknek az állampolgárok magán- és családi életébe, levelezéseibe vagy beszélgetéseibe való beavatkozást a politikai vélemények szabad kinyilvánítására hivatkozva. Senkinek sem sérülhet a becsülete vagy a jó hírneve, ha nem követett el olyan cselekedetet, amely a törvény szerint veszélyezteti a nemzetbiztonságot. Éppen ezért a nemzetbiztonsági célból történő titkos információszerzés sem fenyegetheti megfelelő indok nélkül ezen jogokat és szabadságokat.²⁵

²² 1991/51. sz. tv. 14. cikk, (2) bek. A Be. 138. cikke speciális megfigyelési és kutatási eszközök címszó alatt tulajdonképpen ugyanezen tevékenységek használatát teszi lehetővé a nyomozóhatóságoknak bűncselekmények felderítésében, bírói jóváhagyás kötelezettsége mellett.

²³ A külföldi fenyegetéseket illetően a Külügyi Hírszerző Szolgálat, a hazai és külföldi tisztviselőket érintő fenyegetések esetében pedig a kormányzati Őrző és Védő Szolgálat jogosult eljárni.

²⁴ 1991/51. sz. tv. 14. cikk. (1) bek.

²⁵ Popa, Cristian-Gârz, Romeo-Ioan: Drepturile și libertățile cetățenești în contextul realizării securității naționale. Mandatul de securitate națională. In: *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe*. Universul Juridic. 2018, 463 – 467, 464.

Az engedély megadását a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék rendeli el végzésben, ha a kérést megalapozottnak tartja és azt előzőleg Románia főügyésze is megvizsgálta.²⁶ Amennyiben a bírói engedély beszerzésének elhúzódása súlyosan befolyásolná az intézkedés céljait, akkor a főügyész is elrendelheti a lehallgatást, azonban csak 48 órára. Ezt követően a kérést a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék elé kell terjeszteni.²⁷

A nemzetbiztonsági lehallgatásokon kívül a SRI megfigyelési eszközeit rendelkezésre bocsátja bűncselekmények felderítésénél is,²⁸ például a DNA-nak vagy a Szervezett Bűnözés és Terrorizmus Elleni Igazgatóságnak (a továbbiakban DIICOT) a jóváhagyott technikai megfigyelések esetén. Természetesen ebben esetben is a lehallgatáshoz bírói végzés szükséges. A SRI nem rögzíti a megszerzett adatokat, azok feldolgozása (átírás, tárolás stb.) az ügyészség feladata, amelynek engedélye van a lehallgatásra, és amelynek rendelkezésre lett bocsátva a rendszer.²⁹ A konkrét végrehajtási eljárást a Be. 139 – 146. cikkei szabályozzák.

A SRI és az ügyészségek együttműködése a jelenleg érvényben lévő Be. 2014-es hatályba lépését követően nem volt teljesen világos, ugyanis a Be. 142. cikkének (1) bekezdése úgy fogalmazott, hogy a technikai megfigyelés végrehajtását az ügyész végzi, vagy ezt delegálhatja a nyomozó szerveknek, a rendőrség erre szakosodott dolgozóira *vagy az állam más szakosított szervére*. Az AB a 2016/51. sz. határozatában³⁰ kimondta, hogy alkotmányellenes az említett törvénycikk azon része, amely az állam más szakosított szerve által lehetővé teszi a technikai megfigyelés végrehajtását, ugyanis

²⁶ 1991/51. sz. tv. 15. cikk.

²⁷ 1991/51. sz. tv. 19. cikk.

²⁸ Udroi, Mihai: *Procedura penală. Partea Generală*. București: Editura C.H. Beck. 2014, 313-314.

²⁹ Be. 142. cikk (1) bek.. Lásd: Chiriță, Cătălin Mihai: Probele, mijloacele de probă și procedeele probatorii. In: Volonciu, Nicolae (coord.): *Noul cod de procedură penală. Comentat*; Bucuresti: Editura Hamangiu. 2014, 321. Sipos Zoltán: Amit a lehallgatásokról tudni lehet, 2013. december 12., *Transindex*. letöltés helye: sipi.transindex.ro, letöltés ideje: 2020. március 24.

³⁰ Az AB 2016. február 16-ai 51. sz. határozata.

tartalma nem világos, nem pontos és nem kiszámítható, amely lehetővé teszi, hogy olyan állami hatóságok vegyenek részt az igazságszolgáltatásban, amelyeknek nincs erre vonatkozó hatáskörük (pl. SRI).³¹

Ahogy azt már a bevezetőben is jeleztem, ha a SRI a nemzetbiztonsági lehallgatások során bűncselekmény elkövetéséről szerez tudomást, az így megszerzett információkat az 1991/51. sz. tv. 11. cikk (1) bekezdés d) pontja alapján átadhatja a nyomozóhatóságoknak. A Be. 61. cikke alapján pedig az állami intézmények és szervezetek, ha bűncselekmény elkövetéséről szereznek tudomást, értesíteniük kell a nyomozóhatóságokat. Ugyanígy a Korrupcióellenes Igazgatóságról szóló 2002. évi 43. sz. sürgősségi kormányrendelet³² 14. cikk (3) és (4) bekezdése alapján a titkosszolgálatok kötelesek átadni a DNA-nak azokat az adatokat és információkat, amelyek korrupciós bűncselekmények elkövetésére utalnak.

Sok esetben a nemzetbiztonsági lehallgatások során megszerzett információkat a nyomozóhatóságok bizonyítékként használták fel a büntetőeljárásban hivatkozva a Be. 97. cikk. (2) bekezdésének f) pontjára (amely lehetővé teszi minden olyan bizonyítási eszköz használatát, amit nem tilt a törvény) vagy a Be. 139. cikk (3) bekezdésének utolsó fordulata (amely kimondta, hogy a büntetőperben minden olyan felvételt bizonyítékként lehet felhasználni, amit a törvény nem tilt). A bíróságok rendre elutasították a védelem azon kéréseit, amelyek a SRI által így megszerzett bizonyítékok kizárását kérték.

Az AB 2020. február 4-ei határozatában kimondta,³³ hogy a Be. 139. cikk (3) bekezdésének utolsó fordulata alkotmányellenes, ha az lehetővé teszi a nemzetbiztonsági lehallgatások alkalmával gyűjtött felvételek bizonyítékként való felhasználását.³⁴ Az AB ezen hatá-

³¹ Már az AB 2016. február 16-ai 51. sz. határozata kapcsán a szakirodalomban kifejtették, hogy a SRI által szerzett információk csak akkor használhatók fel a büntetőeljárásban, ha az ügyész külön felhatalmazta erre a SRI. Lásd: Chiriță 2014 *i.m.*, 321.

³² 2002. évi 43. sz. sürgősségi kormányrendelet.

³³ Az AB 2020. február 4-ei sajtóközleménye, http://www.ccr.ro/download/comunicate_de_presa/Comunicat-de-presa-4-februarie-2020.pdf.

³⁴ A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy a román AB-nak vannak ún. „értelmező”

rozatának indoklása jelen tanulmány megírásakor még nem került kihirdetésre a Hivatalos Közlönyben, így az csak a közzétételtől számítva lesz kötelezően alkalmazandó a folyó ügyekben. Hatásait tekintve azonban elmondható, hogy egy újabb korlátozást jelent a nyomozó hatóságok számára, amelyek főként korrupciós ügyekben éltek ezzel a gyakorlattal. Nem jelenti azonban azt, hogy a SRI nem értesítheti a jövőben a nyomozóhatóságokat a bűncselekményekről, csupán azt, hogy a nyomozóhatóságok a megszerzett információk bizonyítását maguk kell, hogy elvégezzék (pl. újbóli lehallgatás).³⁵

4. Esettanulmány: Horváth Anna és Fodor Zsolt ügy

A következőkben egy konkrét ügyön keresztül szeretném szemléltetni az említett AB határozatok jelentőségét, illetve az alapvető emberi jogok megsértésének a kockázatát. A tanulmány témája és a terjedelmi keretei miatt az ügy érdemi részét nem kívánom elemezni, és a tényállás elemeit is a vizsgálódási szempontokhoz szükséges mértékben ismertetem.

Horváth Anna, volt kolozsvári alpolgármester és Fodor Zsolt üzletember büntetőperére azért esett a választásom, mivel véleményem szerint az ügy jól szemlélteti a nemzetbiztonság és az emberi jogok védelmének kölcsönhatásait, időben is közel áll és az elsőfokú ítélet indoklással együtt is elérhető.

4.1 Tényállás és határozatok

Horváth Anna és Fodor Zsolt ellen a büntetőeljárást a DNA kolozsvári területi kirendeltsége indította meg. A vád alapjául szolgáló fő

határozatai, amelyek csak egy adott törvénycikk bizonyos értelmezését nyilvánítják alkotmányellenesnek, nem magát a törvénycikket. Ez a hivatkozott határozat is ebbe a kategóriába tartozik.

³⁵ Elena Nicuț, ügyvéd, a digi24.ro adott interjújában. Erről bővebben lásd: CCR, decizie șocantă. Interceptările obținute de SRI pe mandate de siguranță națională nu mai pot fi folosite ca probe în instanță, *Digi24*, 2020. 02 04. Letöltés helye: www.digi24.ro, letöltés ideje: 2020. március 25.

bizonyíték³⁶ egy 2016. május 13-ai kávéházi beszélgetés volt, melynek során Fodor Zsolt ígéretet tett arra, hogy egy bizonyos összeggel támogatja a Kolozsvári Magyar Diákszövetséget, amely ebből fesztiváljegyeket vásárol és azokat kiosztja Horváth Anna 2016-os helyhatósági választási kampányában részt vevő önkéntesek között. Ezért cserébe a vád szerint Horváth Anna *közvetett módon* ígéretet tett, hogy megsürgeti Fodor Zsolt számára egy építési engedély kiadásához szükséges jóváhagyások kibocsátását. A beszélgetést a SRI az 1991/51. sz. tv. 3. cikke alapján jóváhagyott nemzetbiztonsági lehallgatás alapján rögzítette, amit Horváth Anna kapcsán engedélyezett a Legfelső Semmitő- és Ítélszék 2016. február 5-én. Az ügy érdekessége, hogy a lehallgatást jóváhagyó bírói végzést titkosították, így nem lehet tudni, hogy az 1991/51. sz. tv. 3. cikkén belül melyik nemzetbiztonsági okra hivatkozva hagyták azt jóvá.

Horváth Annát a Kolozsvári Ítéltábla³⁷ 2 év 8 hónap letöltendő³⁸ börtönbüntetésre ítélte befolyással üzérkedés [Büntető Törvénykönyv³⁹ – továbbiakban Btk. – 291. cikk, a 2000. évi 70. törvény (6). cikkének alkalmazásával] és pénzmosás miatt [2002. évi 656. Törvény 29. cikk, (1) bek, a pont]] bűnhalmazatban. Fodor Zsoltot alapfokon 2 év 6 hónap felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték el befolyás vásárlása (Btk. 291. cikk) és pénzmosás [2002. évi 656. törvény 29. cikk, (1) bek, a. pont] vádjával. A Legfelső Semmitő- és Ítélszék 2019. május 22-én hozott jogerős döntést⁴⁰ az ügyben, melyben a

³⁶ Az iratcsomó összesen 10 kötetet tesz ki.

³⁷ A Kolozsvári Ítéltábla 2018. március 23-ai 45. sz. ítélete. Letöltés helye: http://www.ccr.ro/download/comunicate_de_presa/Comunicat-de-presa-4-februarie-2020.pdf, letöltés ideje: 2020. április 22.

³⁸ Horváth Anna esetében az elsőfokon eljáró bíróság nem függeszthette fel a büntetés végrehajtását ugyanis a vádlott nem járult hozzá a közmunka végzéséhez, amennyiben a bíróság bűnösnek találná. Horváth Anna szerint ez a hozzájárulás egyben a bűnösség elismerése lett volna, ennek érdekében alkotmányellenességi kifogást is emelt. Erről bővebben lásd: Kőrössi Andrea: Horváth Anna közölte a bírósággal, hogy nem vállalna közmunkát, *Krónika Online*. Letöltés helye: www.kronikaonline.ro, letöltés ideje: 2020. április 23. Az alapfokú ítéletben a bíróság jóváhagyta az alkotmányellenességi kifogást.

³⁹ 2009. évi 286. sz. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

⁴⁰ A Legfelső Semmitő- és Ítélszék 2019. május 22-ei 183 sz. döntése. Letöltés helye: <https://www.scj.ro/1094/Detalii-dosar?customQuery%5B0%5D.Key=id&cus->

pénzmosás vádjával kapcsolatban felmentette a két vádlottat, viszont fenntartotta az elsőfokú ítéletben befolyással üzérkedés, illetve befolyás vásárlása okán kiszabott 2-2 éves börtönbüntetést. A büntetés végrehajtását mindkét elítélt esetében a másodfokú bíróság felfüggesztette.

4.2 Az alapfokú eljárás

Az ügyet alapfokon a Kolozsvári Ítéletábla tárgyalta, az alapfokú ítélet 2018. március 23-án született meg. Ekkor már kötelező erővel bírt az AB korábban elemzett 2016/51. sz. határozata, illetve az AB 2018/21. sz. határozata is.⁴¹ Ez utóbbi határozat a Be. 352. cikk. (11) és (12) bekezdése kapcsán megállapította, hogy a titkosított információk védelme nem élvezhet elsőbbséget a vádlott információhoz való jogával, valamint a tisztességes eljáráshoz való joggal szemben. Az információhoz való jog csak abban az esetben korlátozható, ha az az állampolgárok alapvető jogainak vagy a nemzetbiztonság valós és megalapozott védelme miatt szükséges, továbbá a titkosított információhoz való hozzáférést csak a bíró tagadhatja meg (nem az ügyész és nem a titkosított információt kiállító hatóság).

Az alapfokú tárgyalás során a védelem hiába kérte a nemzetbiztonsági lehallgatás során szerzett bizonyítékok kizárását, hivatkozva a fent említett AB döntésekre, a bíróság ezeket mind elutasította. Érvelése szerint az információhoz való jog nem sérült, ugyanis a titkosítás nemzetbiztonsági okok miatt szükséges és erről a bíróság döntött. A bíróság megállapította, hogy a döntés meghozatalának pillanatában még nem lett kihirdetve a Hivatalos Közlönyben az AB általunk fentebb elemzett 2018/91. sz. határozata,⁴² így az alapfokú ítéletben az nem alkalmazandó. Megállapította, hogy ha még alkalmazandó lenne is, akkor sem lehet tudni, hogy a nemzetbiztonsági lehallgatást az 1991/51. sz. tv. 3. cikkének melyik pontja alapján

tomQuery%5B0%5D.Value=3300000000634661. Letöltés ideje: 2020. április 23.

⁴¹ Az AB 2018. január 18-ai 21. sz. határozata.

⁴² Az AB miután dönt egy bizonyos kérdésben sajtóközlemények formájában nyilvánosságra hozza a döntés rendelkező részét, indoklás nélkül vagy rövid indoklással.

hagyták jóvá, továbbá az AB határozat csak az említett törvénycikk f) pontját nyilvánította alkotmányellenesnek.

Ami az AB 2016/51. sz. határozatát illeti – mely kimondta, hogy technikai megfigyelést büntetőügyekben csak a nyomozóhatóságok végezhetnek – a bíróság úgy ítélte meg, hogy szintén nem alkalmazandó, mivel a Korrupcióellenes Ügyészségről szóló 2002. évi 43. sürgősségi kormányrendelet 14. cikkének (3) és (4) bekezdése alapján a titkosszolgálatok kötelesek átadni a DNA-nak azokat az adatokat és információkat amelyek birtokába jutnak és amelyek korrupciós bűncselekmények elkövetésére vonatkoznak, így ezek a bizonyítékok törvényesek és bizonyítékként használhatók a Be. 97. cikkének (2) bek. f) pontja alapján.⁴³

Véleményem szerint a Kolozsvári Ítéletábla érvelése a bizonyítékok kapcsán több szempontból is kifogásolható. Először is, nem vette figyelembe, hogy a büntetőeljárás során technikai megfigyelést csak az eljáró nyomozóhatóság végezhet – jelen esetben a DNA –, és más módokon megszerzett bizonyítékokat nem lehet felhasználni, azokat a Be. 281. cikke alapján abszolút semmisséggel⁴⁴ kell súlytani.⁴⁵ A következtetés az AB 2016/51. sz. határozatából logiku-

⁴³ A Be. 97. cikkének 1. bek. f) pontja kimondja, hogy bizonyítási eszközként használható minden, amit a törvény nem tilt.

⁴⁴ A fordítás helyességéért lásd: Kádár Hunor: *Román büntetőeljárás jog.* Kolozsvár: Forum Iuris Kiadó. 2018. 72. A román büntetőeljárás kétfajta szankciót állapít meg az eljárási rendelkezések megsértése esetén: abszolút és relatív semmisséget. Az abszolút semmisségi okokat taxatív módon sorolja fel a Be. 281. cikke, ezekre az egész eljárás alatt vagy bizonyos eljárási szakaszok végéig hivatkozhatnak a felek vagy a bíróság hivatalból és minden esetben az eljárási cselekmény semmisségét vonja maga után. Erről részletesen lásd: Gheorghe, Teodor-Viorel, Nulitatea, in Nicolae Volonciu (coord.), *Noul Cod de procedură penală. Comentat*, i.m., 672. Relatív semmisségnek nevezünk minden olyan eljárási hibát, amit a Be. nem súlyt abszolút semmisséggel, de az eljárásban résztvevők jogait sérti és az eljárási hiba csak az eljárási cselekmény megsemmisítésével távolítható el. Erről részletesen lásd: Gheorghe 2014 *i.m.*, 685.

⁴⁵ Lásd: Hotca, Mihai Adrian: *Efectele Deciziei Curții Constituționale nr. 51/2016 în privința cauzelor penale aflate pe rolul instanțelor de judecată și a celor definitiv soluționate.* Letöltés helye, www.juridice.ro, letöltés ideje: 2020. április 23. Bár a szerző következtetése az, hogy a szankció a relatív semmisség, a cikk megírásának pillanatában még nem volt ismert az AB 2017. május 4-ei 302. sz. határozata, amely kimondta, hogy a nyomozóhatóság illetékességének hibái is (a bíróság illetékességéhez hasonlóan) abszolút semmisséggel súlytandók.

san következik, és ezt nem írhatja felül a Be. 97. cikkének (2). bek. f). pontja sem. Tovább erősíti ezt a következtetést az AB 2020. február 4-ei határozata (bár megjegyzem, hogy ezt a döntést ebben az ügyben nem lehet felhasználni, mivel a jogerős határozat meghozatala után mondták ki)⁴⁶ is, mely alkotmányellenesnek nyilvánította a Be. 139. cikkének 3. bekezdését, s amely ezúttal konkrétan kimondta, hogy a nemzetbiztonsági lehallgatások alkalmával gyűjtött felvételeket bizonyítékként nem lehet felhasználni.

Másodszor, szoros összefüggés van a nemzetbiztonsági lehallgatást jóváhagyó végzés és az az alapján megszerzett bizonyítási eszközök között, ugyanis, ha előbbit semmisnek kell tekinteni az AB 2018/91. sz. határozata értelmében – feltéve, hogy azt az 1991/51. sz. tv. (3) cikk. f) pontjára alapozva kérték –, akkor az az alapján megszerzett bizonyítékok (lehallgatási jegyzőkönyvek) is semmisek.⁴⁷ Ezért lett volna fontos az ügy szempontjából a jóváhagyó végzés titkosításának feloldása, még akkor is, ha a maga a lehallgatási jegyzőkönyv tartalma nem volt titkosítva.

4.3 Másodfokú eljárás

A másodfokon eljáró Legfelső Semmitő- és Ítélszék előtt folyó fellebbezés során a bírói testület elrendelte a nemzetbiztonsági lehallgatást jóváhagyó végzés titkosításának feloldását, de mivel ez az döntés nyilvánosan még nem elérhető, így továbbra is ismeretlen mi szolgáltatotta annak az alapját. Amennyiben a jogerős ítéletet meghozó bíró ismerte a nemzetbiztonsági lehallgatás okát, és az az

⁴⁶ Az AB határozatai a Románia Hivatalos Közlönyében való közzététel után hatályosak és csak a közzététel után folyamatban levő perekben alkalmazandók. Kivételt képeznek azok a jogerős határozatok, amelyben az adott cikk alkotmányellenességét kifogásolták. Ezek esetében perújítási kérelemmel lehet élni. Lásd Románia Alkotmányának 147. cikk 4. bekezdését, illetve az AB korábban már idézett 2016/51. sz. határozatának 52. pontját; Az AB 2014. október 7-ei 508. sz. határozatának, 26. pontját; Az AB 2014. október 21-ei 585. sz. határozatának, 14. pontját; Az AB 2014. december 16-ai 740. sz. határozatának, 14. pontját. Lásd még: Deleanu 2003 *i.m.*, 2003, 731.

⁴⁷ Be. 280. cikk (2) bekezdés: „A semmissé nyilvánított eljárási cselekmény alapján végrehajtott további cselekmények is semmisek, amikor közvetlen kapcsolat van ezek között.”

1991/51. sz. tv. (3.) cikk f) pontja alapján lett engedélyezve, véleményem szerint ki kellett volna zárja az így megszerzett bizonyítékokat és ha a többi bizonyíték nem elégséges a vád bizonyítására, fel kellett volna mentenie a vádlottakat.

Említést kell tennünk a másodfokú eljárás kapcsán arról, hogy a védelem a 2019. február 2-ai tárgyaláson alkotmányellenességi kifogást emelt, többek között a Be. 139. cikk (3) bekezdése kapcsán, amelyet azonban a bírói testület, mint elfogadhatatlant visszautasított.⁴⁸ Miként azt már említettem az AB 2020. február 4-ei sajtóközlemény alapján ez a cikk alkotmányellenes, amennyiben megengedi azoknak a felvételeknek bizonyítékként való használatát a büntetőperben, amelyet a nemzetbiztonsági lehallgatás során szereztek be. Sajnos nem elérhető a bíróság ezen végzése sem, de a tényállás alapján kérdéses, hogy mi alapján gondolta úgy a testület, hogy elfogadhatatlan az alkotmányellenességi kifogás. Az alkotmányellenességi kifogás visszautasítása miatt nem lehetséges perújítást kérni a Be. 453. cikk. f) pontja alapján, ugyanis jogerős határozatokkal szemben az AB határozataira csak akkor lehet hivatkozni, ha az adott ügyben is az érintett törvénycikk alkotmányellenességét a fél kifogásolta és a bíróság ezt jóváhagyta.

Összességében véve az ügy kapcsán elmondható, hogy a vádlottak magánélet védelméhez és a levelezések titkosságához való jogát indokolatlanul sértette meg a nyomozóhatóság és a SRI egy olyan nemzetbiztonsági lehallgatás által, amelynek egyértelmű célja egy korrupciós bűncselekményhez való információgyűjtés volt és amelyhez az engedély beszerzésekor hatályos törvényi rendelkezés megfelelő alapot nyújtott (azonban egy olyan szabályozás által, amely a jogbiztonság követelményeit nem teljesítette). Ugyanakkor sérült Horváth Anna információhoz való joga is (az alapfokú eljárás alatt mindenképp), hiszen nem közölték vele, hogy milyen ok miatt hagyták jóvá a nemzetbiztonsági lehallgatást, ráadásul ezt

⁴⁸ Az alkotmányellenességi kifogás elfogadhatóságát („*admisibilitate*”) az ügyben eljáró bíró vagy bírói tanács vizsgálja. Az elfogadhatóság feltételei: azt egy folyó bírósági vagy választottbírói ügyben kérje valamelyik fél vagy hivatalból a bíróság, a kérdésben korábban nem döntött az AB, valamint a kifogásolt rendelkezés befolyásolhatja az ügyben hozandó döntést. Erről lásd részletesen: Deleanu 2003 *i.m.*, 699–700.

a nemzetbiztonságra való hivatkozással indokolták meg. Mivel az ügyben hozott határozat jogerős, így az érintett személyek már csak az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhatnak jogorvoslatért.

5. Következtetések

A román titkosszolgálatok életében lezárulni látszik a korlátlan-nak tűnő mozgástér korszaka, amit a többféleképpen értelmezhető nemzetbiztonsági törvény biztosított. Az AB jelen tanulmányban elemzett határozatai világossá tették, hogy büntetőügyekben törvényellenes minden olyan titkosszolgálati szervek által végzett cselekmény, amely nem az ügyészség vagy a nyomozószervek irányítása alatt történik.

Ezek a fejlemények remélhetőleg rávilágítanak arra, hogy egy jogállamban szilárd törvényi keretek szükségesek ahhoz, hogy a titkosszolgálatok működése valóban a nemzet biztonságát szolgálja és csak olyan mértékben korlátozza az állampolgárok alapvető jogait és szabadságát, amilyen mértékben valóban szükség van rá.

A hibás és többféleképpen értelmezhető törvényi háttér mellett, úgy gondolom, az ellenőrzés hiányossága is jelentős szerepet játszott. Mint minden demokratikus intézmény esetében, itt is érvényre kell jutnia a fékek és ellensúlyok rendszerének. Jelenleg a román titkosszolgálatok tevékenységét egy politikai alapon felállított parlamenti bizottság és a konkrét esetekben felhozott alkotmányellenességi kifogások kapcsán döntő AB ellenőrzi. Ezek közül véleményem szerint csak az AB jelent valós kontrollt.

Véleményem szerint sokkal átfogóbb ellenőrzés lenne szükséges a SRI tevékenységének felügyeletére, amelyben a folyamatosan változó politikum mellett a szakmai élet és a civil társadalom képviselőinek is szerepet kellene játszaniuk.⁴⁹ Másrészt átláthatóbbá kellene tenni a titkosszolgálatok működését, úgy a konkrét ügyek kapcsán (pl. titkosított információkhoz való hozzáférés az érintet-

⁴⁹ Ana-Maria Oana Goleanu: *Libertate și reforme versus securitate națională*, 6. Letöltés helye: www.nos.iem.ro, letöltés ideje: 2020. május 10.

tek számára), mint az egész tevékenységüket tekintve. Ily módon várhatóan a közvélemény is sokkal nagyobb bizalommal lenne a titkosszolgálatok iránt.

Felhasznált irodalom

- Atanasiu, Mirela: Conceptul de „securitate” în legislația internă și internațională. In: *Impact Strategic*, nr. 3/2008, 72-78.
- Buda, Daniel; Gal, Dacian Grațian: Raporturile Parlamentului cu serviciile de informații in. *Revista Transilvană de Științe Administrative*, nr. 2/2005, 5-18.
- Deleanu, Ion: *Instituții și proceduri constituționale*, Editura Servo-Sat, București, 2003.
- Finszter Géza: Állambiztonság – nemzetbiztonság. In. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. évfolyam (2019) 3. szám 98-117.
- Kádár Hunor, *Román büntetőeljárás jog*, Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár, 2018.
- Kenese Attila, *A titkos információgyűjtés és adatszerzés alkalmazása és eredményének felhasználása során felmerülő jogértelmezési kérdések a bírósági gyakorlat tükrében*, Jogi Fórum Publikáció, 2013.
- Popa, Cristian; Gârz, Romeo Ioan: Drepturile și libertățile cetățenești în contextul realizării securității naționale. Mandatul de securitate națională. In: *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe*, Universul Juridic, 2018, 463 – 467.
- Predescu, Ion; Safta Marieta: Principiul securității juridice, fundament al statului de drept, repere jurisprudențiale, in: *Buletinul Curții Constituționale*, 2009. évf. 1. szám, letöltés helye: www.ccr.ro, letöltés ideje: 2020. március 23.
- Udroiu, Mihai: *Procedura penală. Partea Generală*, Editura C.H. Beck, București, 2014.
- Varga Ádám: Igazságosság kontra Igazságosság? Gondolatok a jogbiztonság, az igazságosság és a tisztességes eljárás kapcsolatáról in: *Iustum Aequum Salutare*, XI. évf. 23. sz. 2015., 131-139.
- Volonciu, Nicolae (coord.): *Noul cod de procedură penală. Comentat*; Editura Hamangiu, București, 2014.

Internetes források

- CCR, decizie șocantă. Interceptările obținute de SRI pe mandate de siguranță națională nu mai pot fi folosite ca probe în instanță, Digi24. letöltés helye: www.digi24.ro, letöltés ideje: 2020. március 25.
- Goleanu, Ana-Maria Oana: *Libertate și reforme versus securitate națională*, 6, letöltés helye: www.nos.iem.ro, letöltés ideje: 2020. május 10.
- Kőrössy Andrea, Horváth Anna közölte a bírósággal, hogy nem vállalna közmunkát, *Krónika Online*, letöltés helye: <https://kronikaonline.ro>, letöltés ideje: 2020. április 23.
- Hotca, Mihai Adrian: *Efectele Deciziei Curții Constituționale nr. 51/2016 în privința cauzelor penale aflate pe rolul instanțelor de judecată și a celor definitiv soluționate*, letöltés helye: <https://www.juridice.ro/>, letöltés ideje: 2020. április 23.
- Sipos Zoltán: Amit a lehallgatásokról tudni lehet, 2013. december 12, *Transindex*, letöltés helye: sipi.transindex.ro, letöltés ideje: 2020. március 24;
- Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 2005. évi jelentése, letöltés helye: csat.presidency.ro, letöltés ideje: 2020. március 30.